

Κεφάλαιο 1

Τι πραγματεύεται το παρόν σύγγραμμα;

Η Ανθρώπινη περιέργεια και η πανουργία της Λογικής του έχουν αποκαλύψει πολλά από εκείνα που η φύση κρατούσε κρυμμένα. Η δομή του χωροχρόνου, η σύσταση της ύλης, οι πολλές μορφές ενέργειας, η φύση της ζωής αυτής καθαυτής είναι όλα τους μυστήρια που έχουν γίνει για μας ανοιχτό βιβλίο. Σίγουρα, βαθύτερα ερωτήματα παραμένουν αναπάντητα και έχουμε να αναμένουμε ακόμη επαναστάσεις, ωστόσο είναι ακόμη δύσκολο να υπερβάλλουμε για την έκρηξη στην επιστημονική κατανόηση την οποία έχουμε διαμορφώσει κατά τα τελευταία 500 χρόνια.

Παρά αυτό το γενικό πλεονέκτημα, ένα βασικό μυστήριο παραμένει εν πολλής μυστήριο: η φύση της *συνειδητής νοημοσύνης*. Και αυτό είναι εκείνο που πραγματεύεται το παρόν σύγγραμμα.

Εάν η συνειδητή νοημοσύνη ήταν μέχρι σήμερα εντελώς ακατανόητη, τότε δεν θα ήταν για μένα χρήσιμο να συγγράψω κανένα βιβλίο. Ωστόσο, έχει σημειωθεί ενθαρρυντική πρόοδος. Τα φαινόμενα στα οποία πρόκειται να διεισδύσουμε βρίσκονται στις μέρες μας στο κοινό επίκεντρο διαφόρων συσχετιζόμενων πεδίων. Η φιλοσοφία έχει ενεργήσει από κοινού με την ψυχολογία, την τεχνητή νοημοσύνη, την νευροεπιστήμη, την ηθολογία και την εξελικτική θεωρία για να καθορίσουν τις αρχές. Όλες αυτές οι επιστήμες έχουν συμβάλλει σε ό,τι συνήθιζε να αποτελεί μια καθαρά φιλοσοφική διαμάχη και όλες τους μας υπόσχονται πως πρόκειται να ακολουθήσουν πολλά περισσότερα.

Το παρόν σύγγραμμα αποτελεί μια εισαγωγή στα κύρια στοιχεία της σύγχρονης φιλοσοφικής/επιστημονικής διαμάχης – στα κύρια ζητήματα, στις ανταγωνιστικές θεωρίες, στα πιο σημαντικά επιχειρήματα και αποδείξεις. Τα τελευταία τριάντα χρόνια, η φιλοσοφία από μόνη της έχει σημειώσει σημαντική πρόοδο αναφορικά με τη φύση της νόησης: κυρίως αποκαλύπτοντας τον βαθμό της γνώσης του νόησης για εκείνην, αλλά και επίσης παρέχοντας μια πιο ξεκάθαρη αντίληψη για τη φύση και τις πιθανές εναλλακτικές θεωρίες για τη νόηση μεταξύ των οποίων θα πρέπει τελικά να επιλέξουμε και αποσαφηνίζοντας τα είδη των αποδείξεων που είναι αναγκαία ούτως ώστε να μορφώσουμε τη λογικότερη επιλογή μεταξύ τους. Ακόμη ποιο σπουδαία, οι εμπειρικές επιστήμες που αναφέρθηκαν έχουν προσφέρει μια σταθερή ροή αποδεί-

2 Τι πραγματεύεται το παρόν σύγγραμμα;

Ξεων σχετικές με την μορφοποίηση μιας τέτοιας λογικής επιλογής. Η ψυχολογία μας έχει διδάξει κάποια εκπληκτικά πράγματα σχετικά με τη διείσδυση και αξιοπιστία της ενδοσκοπικής μας γνώσης. (το συγκεκριμένο αποτελεί ένα σημαντικό ζήτημα, μιας και κάποιες θεωρίες για τη νόσηση βασίζονται σε μεγάλο βαθμό σε ό,τι η ενδοσκόπηση της αυτογνωσίας μας υποτίθεται ότι αποκαλύπτει). Η γνωστική ψυχολογία και η τεχνητή νοημοσύνη έχουν παράγει προκλητικά μοντέλα νόσησης, τα οποία όταν «αποκτούν ζωή» μέσα σε κατάλληλα προγραμματισμένους υπολογιστές, μιμούνται πιστά κάποιες από τις πιο σύνθετες δραστηριότητες της στοχοκατευθυνόμενης συμπεριφοράς. Οι νευροεπιστήμες έχουν αρχίσει να αποκαλύπτουν το αχανές μικροσύστημα των διασυνδεδεμένων εγκεφαλικών κυττάρων που στους ζώντες οργανισμούς φαίνεται πως εκτελούν τις εν λόγω δραστηριότητες. Η ηθολογία μας έχει δώσει κάποιες νέες προοπτικές για τις συνέχειες και ασυνέχειες που συγκρίνουν την ανθρώπινη νοημοσύνη με τη νοημοσύνη άλλων οργανισμών. Και η εξελικτική θεωρία έχει αποκαλύψει τις μακρές και περίπλοκες διαδικασίες επιλογής από τις οποίες προέκυψε αργά αργά η συνειδητή νοημοσύνη. Οι αποδείξεις παραμένουν ωστόσο μέχρι στιγμής αμφιλεγόμενες και δεν έχει επιτευχθεί μέχρι στιγμής η επιλογή ανάμεσα στις σχετικές θεωρίες, οπότε ο αναγνώστης θα έχει τη χαρά και τον ενθουσιασμό να συμμετάσχει σε μία διανοητική περιπέτεια που βρίσκεται ακόμη εν πολλής σε εξέλιξη.

Η συζήτηση εδώ εγκαινιάζεται με τα πιο προφανή ερωτήματα σε αυτόν τον χώρο. Ποια είναι η πραγματική φύση των νοητικών καταστάσεων και διαδικασιών; Μέσα σε ποιο μέσο λαμβάνουν χώρα και πως αυτές σχετίζονται με το φυσικό κόσμο; Αναφορικά με τη νόσηση, τα συγκεκριμένα ερωτήματα απευθύνονται σε εκείνο που οι φιλόσοφοι αποκαλούν το *οντολογικό πρόβλημα*. (Στη γλώσσα των φιλοσόφων ένα «οντολογικό ερώτημα» αφορά απλά ένα ερώτημα σχετικά με τα πράγματα που όντως υπάρχουν και σχετικά με το ποια είναι η ουσιά τους. Το εν λόγω πρόβλημα είναι ευρύτερα γνωστό ως το *πρόβλημα πνεύματος-σώματος* και ήδη είστε εξοικειωμένοι με τους πιο βασικούς διαχωρισμούς απόψεων για αυτό. Από την άλλη πλευρά, υφίστανται οι ματριοριστικές θεωρίες για τη νόσηση, θεωρίες που ισχυρίζονται ότι εκείνα που αποκαλούμε νοητικές καταστάσεις και διαδικασίες είναι απλά και μόνο οι επιτηδευμένες καταστάσεις και διαδικασίες ενός σύνθετου φυσικού συστήματος, αυτό του εγκεφάλου. Και από την άλλη, υπάρχουν οι δισυτικές απόψεις για τη νόσηση, θεωρίες που υποστηρίζουν ότι οι νοητικές καταστάσεις και διαδικασίες δεν αποτελούν απλά και μόνο νοητικές καταστάσεις και διαδικασίες ενός αμιγώς φυσικού συστήματος, αλλά ότι αυτές συνιστούν ένα διακριτό είδος φαινομένου που κατ'ουσίαν είναι μη φυσικό στη φύση του.

Πολλοί από εμάς φέρουν έντονες πεποιθήσεις για ένα ζήτημα όπως το προκείμενο, και πολλοί από εμάς θα σκεφτούν ότι η επιλογή ανάμεσα σε αυτές τις εναλλακτικές είναι εύκολη ή προφανής, ωστόσο είναι φρόνιμο εδώ, να έχετε ανοιχτό μυαλό, όποιες κι αν είναι οι πεποιθήσεις σας, τουλάχιστον

μέχρις ώτου βολιδοσκοπήσετε την κατάσταση. Για παράδειγμα υπάρχουν τουλάχιστον πέντε ριζικά διαφορετικές εκδοχές του δυΐσμου και ένας συγκρισιμος αριθμός από ματεριαλιστικές θεωρίες, που επίσης διαφέρουν πολύ η μία από την άλλη. Δεν υπάρχουν δύο θεωρίες εδώ από τις οποίες πρέπει να επιλέξουμε αλλά περισσότερες από περίπου δέκα. Και κάποιες από αυτές έχουν τυποποιηθεί μόλις πολύ πρόσφατα. Ο στόχος του κεφαλαίου 2 είναι να παραθέσει όλες αυτές τις θεωρίες, μία προς μία και να προσπαθήσει να εκτιμήσει τις δυνάμεις και τις αδυναμίες κάθε μιας τους.

Ωστόσο, κάθε απόφαση που θα βασιστεί μόνο στο βάρος του κεφαλαίου 2 θα είναι πρόωρο, μιας και υπάρχει ένας αριθμός επιτακτικών προβλημάτων με τα οποία περιελλίσσεται από κάθε άποψη το πρόβλημα πνεύματος – σώματος.

Ένα από αυτά είναι το *εννοιολογικό πρόβλημα*. Από πού λαμβάνουν τη *σημασία* τους οι όροι της κοινής μας λογικής για τις νοητικές καταστάσεις; Τι θα θεωρούνταν αξιόλογο ως ένας επαρκής ορισμός ή ανάλυση για τις ειδικές έννοιες που αποδίδουμε στους εαυτούς μας και στα άλλα όντα με συνειδητή νοημοσύνη; Μία πρόταση-ίσως η πιο ευλογοφανής αρχικά-είναι ότι κάποιος μαθαίνει την έννοια ενός όρου όπως «πόνος» ή «αίσθηση του θερμού» συνδέοντας απλώς το σχετικό όρο με το σχετικό είδος της νοητικής κατάστασης, όπως αυτό βιώνεται στη δική του περίπτωση. Ωστόσο η άποψη αυτή οδηγεί σε έναν αριθμό προβλημάτων, ένα από τα οποία ίσως ήδη να έχετε συναντήσει σε κάποιο χρόνο.

Πως μπορείτε να είστε σίγουροι ότι η εσωτερική αίσθηση, με την οποία (ας υποθέσουμε) ο φίλος σας έχει συνδέσει τον όρο «πόνος», είναι ποιοτικά η ίδια με την εσωτερική αίσθηση με την οποία έχετε συνδέσει εσείς τον όρο αυτόν; Ενδέχεται, η εσωτερική κατάσταση του φίλου σας να διαφέρει ριζικά από τη δική σας, παρά το γεγονός ότι αυτή προσκολλάται στη συμπεριφορά, το λόγο, και σε αιτιολογικές καταστάσεις με τους ίδιους ακριβώς τρόπους που προσκολλάται η δική σας. Ο φίλος σας συνεπώς θα συμπεριφερόταν όπως εσείς από κάθε άποψη, παρά την ενδόμυχη ενδογενή διαφορά. Το πρόβλημα είναι ότι αυτή η σκεπτικιστική ανησυχία,, από τη στιγμή που θα θιχθεί, μοιάζει αδύνατο να κατευναστεί, διότι φαίνεται εντελώς αδύνατο να έχει ποτέ κανείς την *άμεση* εμπειρία των νοητικών καταστάσεων κάποιου άλλου, τίποτε λιγότερο από αυτήν την εμπειρία δεν θα διευθετούσε αυτό το ζήτημα.

Αν ισχύει κάτι τέτοιο, τότε φαίνεται ότι κανείς από εμάς δεν γνωρίζει, ή δεν μπορεί να γνωρίζει ποια σημασία έχουν για τους άλλους ανθρώπους οι πολλαπλοί όροι για τις νοητικές καταστάσεις, αν πράγματι έχουν καθόλου σημασία. Κάποιος μπορεί να γνωρίζει μόνον τι σημασία έχουν για τον εαυτό του. Αυτό αποτελεί ένα πολύ περίεργο συμπέρασμα στο οποίο μπορεί να καταλήξει κανείς σχετικά με ένα μεγάλο τμήμα της γλώσσας μας. Ο σκοπός της γλώσσας, εν τέλλει, είναι η δημόσια επικοινωνία εντός ενός αμοιβαίου δικτύου κατανόησης.

4 Τι πραγματεύεται το παρόν σύγγραμμα;

Μία ανταγωνιστική θεωρία για τη σημασία προτείνει μια διαφορετική προέλευση για τη σημασία του κοινού ψυχολογικού μας λεξιλογίου. Ως ισχυρισμός τίθεται, ότι το να μάθει κανείς τη σημασία του όρου «πόνος», ισοδυναμεί με το να μάθει ότι ο πόνος αφορά μία κατάσταση που προξενείται συχνά από σωματική βλάβη, μια κατάσταση που με τη σειρά της προκαλεί άλλες εσωτερικές καταστάσεις όπως ήπια δυσαρέσκεια, ή ρητά πανικό, μία κατάσταση που προκαλεί χαρακτηριστικά είδη συμπεριφοράς όπως, συσπάσεις πόνου, φροντίδα και γογγυτό. Εν συντομία, το ουσιώδες χαρακτηριστικό του πόνου θεωρείται πως είναι ένα δίκτυο αιτιατών σχέσεων που συνδέει κάθε πόνο με μία ποικιλία άλλων πραγμάτων ειδικότερα με δημόσια παρατηρούμενα πράγματα.

Οι ματεριαλιστές κάθε δόγματος τείνουν να προτιμούν αυτήν την τελευταία προσέγγιση της σημασίας, εν μέρει διότι αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο οι νοητικές καταστάσεις να αποτελούν αυθεντικές φυσικές καταστάσεις. Δεν υπάρχει κανένα εμπόδιο να υποτεθεί ότι ένα αμιγώς φυσικό σύστημα έχει τα κατάλληλα είδη των *αιτιατών* συνδέσεων αναγκαία για να συνιστά πόνο. Και αυτή η υπόθεση δεν μας προσγειώνει ομαλά στον σκεπτικισμό. Από την άλλη πλευρά, φαίνεται όντως ότι εξομολογείται την εσωτερική ενδοσκοπήσιμη πλευρά των νοητικών μας καταστάσεων, την άποψη στην οποία επικεντρώθηκε η πρώτη προσέγγιση για τη σημασία. Οι δυσίτες, όπως είναι κατανοητό, έχουν δείξει ότι τείνουν να προτιμούν αυτή την πρώτη προσέγγιση για τη σημασία, παρά τις έκδηλες σκεπτικιστικές της συνέπειες. Η ενδοσκοπήσιμη, ή «έκδηλες αντικειμενικά» ποιότητες των νοητικών μας καταστάσεων αντιπροσωπεύουν για αυτούς την πεμπτουςία της διανοητικής ικανότητας, το ουσιώδες που βρίσκεται πίσω από κάθε περιχαρακωμένη φυσική ερμηνεία.

Ήδη μπορείτε να αντιληφθείτε ότι δεν μπορεί εύκολα να βρεθεί λύση για το πρόβλημα πνεύματος-σώματος δίχως την να επιλυθεί ταυτόχρονα το εννοιολογικό πρόβλημα. Το κεφάλαιο 3 θα εξετάσει λεπτομερώς τις κύριες εναλλακτικές λύσεις, που είναι επίσης αρκετές. Μία από αυτές θα απαιτήσει ένα συνοπτικό σκιαγράφημα κάποιων στοιχειωδών εννοιών της σύγχρονης επιστήμης της φιλοσοφίας, οπότε μπορείτε να προσδοκάτε κάποιες καινοτόμες και απρόβλεπτες θεωρητικές προτάσεις.

Τα ζητήματα αυτά μας οδηγούν με φυσικό μάλλον τρόπο στο *επιστημολογικό πρόβλημα*. (Επιστημολογία είναι η έρευνα για το τι είναι γνώση και από πού αυτή προκύπτει.) Το πρόβλημα συμπεριλαμβάνει δύο τμήματα που είναι αμφότερα ιδιαίτερα πολύπλοκα. Το πρώτο, αναδύεται εύκολα από μια ανησυχία που συζητήθηκε ήδη: Πάνω σε ποια βάση έχει κάποιος δίκιο να υποθέσει ότι οι υπόλοιποι άνθρωποι για παράδειγμα έχουν στην κατοχή τους κάποιες νοητικές καταστάσεις; Είναι δεδομένο ότι η υπόθεση ότι έχουν αποτελεί μια από τις εντονότερες υποθέσεις που κάνει κανείς. Αλλά ποια είναι ακριβώς η λογική βάση για αυτήν την υπόθεση; Για να επιβεβαιωθεί η υπόθεση εκείνο που χρειάζεται να γνωρίζει κανείς είναι ότι η συμπεριφορά των

άλλων συνδέεται αιτιολογικά, κατά κάποιον τρόπο, με ενδογενείς καταστάσεις του ίδιου είδους με εκείνες με τις οποίες συνδέεται η συμπεριφορά του. Για παράδειγμα χρειάζεται να γνωρίζει κανείς ότι εκείνο που προκαλείται από μία σφυριά και που με τη σειρά του προκαλεί τον ήχο *ωχ!* είναι το *ίδιο* και για τους άλλους. Ωστόσο και πάλι κάτι τέτοιο θα απαιτούσε το αδύνατο: την άμεση αντικειμενική εμπειρία των νοητικών καταστάσεων κάποιου άλλου.

Το συγκεκριμένο αποκαλείται το *πρόβλημα των άλλων νοήσεων* και δεν αποτελεί απλά και μόνο ένα σκεπτικιστικό αίνιγμα για τους συνεταίρους μας ανθρώπους. Το πρόβλημα αρχίζει να φαντάζει λιγότερο επιφανειακό ή ακαδημαϊκό όταν αρχίζει να διερωτάται σοβαρά για τη νοήμονα ζωή των ζώων όπως των πιθήκων ή των κατοικίδιων σκύλων ή των δελφινιών. Και η πρόσφατη έκρηξη στην τεχνολογία των υπολογιστών υπόσχεται μια νέα τοποθέτηση στο πρόβλημα. Πως μπορούμε να διακρίνουμε την αυθεντική συνειδητή νοημοσύνη από ένα πολύπλοκο φυσικό σύστημα κατασκευασμένο να μοιάζει ενός σκεπτόμενου όντος σε όλες τις συμπεριφορές συμπεριλαμβανομένης της γλωσσικής και συναισθηματικής του συμπεριφοράς; Τι θα ήταν εκείνο που κάνει τι διαφορά; Πως θα μπορούσαμε να μαντέψουμε;

Σε πλήρη αντίθεση προς την ασάφεια για τη νοητική ζωή των άλλων ανθρώπων βρίσκεται η διαφάνεια για τη δική μας νοητική ζωή. Ο κάθε ένας από εμάς είναι εν-συνείδητος. Ποια είναι η φύση αυτής της παράξενης πρόσβασης που έχετε στα περιεχόμενα του δικού σας νου και σε κανενός άλλου; Πως είστε σε θέση να μιλήσετε χωρίς να λάβετε υπόψιν τη συμπεριφορά σας για εκείνο που αισθάνεστε, σκέπτεστε ή επιθυμείτε; Λαμβάνουμε ως δεδομένη αυτήν την ικανότητα για *ενδοσκόπηση*, ωστόσο αποτελεί το πιο εκπληκτικό και αινιγματικό μας ταλέντο. Πολλά έχουν ισχυριστεί για αυτό διάφοροι στοχαστές: το αλάθητο κάποιιοι, το χαρακτηριστικό που διακρίνει τη νόηση από την ύλη, κάποιιοι άλλοι. Και προβάλλει μια αποκαρδιωτική πρόκληση σε κάθε μαρτυριστή που φιλοδοξεί να το ερμηνεύσει. Στο σημείο αυτό κάποια ευρήματα από μέρους της ψυχολογίας θα αποβούν συναφή. Τι απαιτεί μια επιτυχής αποτίμηση της ενδοσκόπησης και το εάν μία μαρτυριστική προσέγγιση μπορεί ποτέ να παρέχει μια τέτοια αποτίμηση, θα αναλυθεί στο κεφάλαιο 4.

Όπως ελπίζω να σας καταστεί οφθαλμοφανές μετά το μέσον του παρόντος συγγράμματος, η φύση της νόησης δεν αποτελεί ένα αμιγώς φιλοσοφικό ερώτημα αλλά επίσης και ένα επιστημονικό ερώτημα. Λέγοντας κάτι τέτοιο δεν σημαίνει ότι θα δημιουργήσω ερωτήματα υπέρ της υπαράσπισης εναλλακτικών θεωριών. Αλλά όντως έχω το σκοπό να βεβαιώσω ότι η εμπειρική έρευνα θα μετρήσει σε έναν πολύ μεγάλο βαθμό, ή ακόμη, αποφασιστικά προς τον καθορισμό του αποτελέσματος. Πράγμα που εγείρει το ερώτημα: ποια είναι η κατάλληλη προσέγγιση ή μεθοδολογία για να επιδιώξουμε να κατασκευάσουμε μια «επιστήμη για τη νόηση»; Και εδώ υπάρχουν πάλι διαφορές. Μια επιστήμη για τη συνειδητή νοημοσύνη θα πρέπει να επιδιώκει ενεργά τη συνέχεια με το δίκτυο των εδραιωμένων φυσικών επιστημών (φυσική, χημεία,